

VERİMLİLİK ARTIŞLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TEORİK VE AMPİRİK BULGULAR*

Nısfet UZAY**

ÖZET

Verimlilik artışı, bir ülkenin büyümesi, kalkınması ve hayat standartlarını artırması açısından anahtar role sahiptir. Ancak yüksek verimlilik oranlarının istihdamı azaltacağı, dolayısıyla işsizliği artıracığına dair yaygın bir inanış vardır. Çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdam ve verimlilik artışı arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla, istihdam-verimlilik ilişkisini etkileyen faktörlere dayalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Ekonomide kısa dönemli sapmaların ve geçici değişmelerin sonucu olarak, verimlilik ve istihdam arasında kısa dönemde değiş tokuş mevcuttur. Uzun dönemde ise, verimlilik artışı ve istihdam artışlarının birarada gerçekleşmesi beklenmektedir. 2001 sonrasında Türkiye işgücü verimliliğinde nisbeten önemli artışlar gerçekleştirirken, istihdam artışı yaratamamıştır. Türkiye’de 1961-2005 dönemi için yapılan ampirik analiz, istihdam ve verimlilik arasında kuvvetli olmasa da, anlamlı ve negatif bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Verimlilik Artışı, İstihdam, Verimlilik- İstihdam İlişkisi.

EFFECTS OF PRODUCTIVITY GROWTH ON EMPLOYMENT: THEORETICAL AND EMPIRICAL EVIDENCE

ABSTRACT

The creation of productive jobs is the key to economic growth, social development and improvements in living standarts. But there is a widespread belief that high rate of productivity growth can crowd out employment and thereby become a source of unemployment. This study aims to adress the existence of trade-offs between employment and productivity growth in both developed and developing economies. For this purpose, we use a framework that focuces on relationship over the short and longer term, and pays specific attention to employment-productivity dynamics. Trade offs between employment and productivity exist in short term as the result of short run deviations and frictional changes in economy. In the longer term, economists expect that productivity growth and employment growth go hand in hand. After 2001, Turkey experiences slow employment growth and relatively high increases in labour productivity. Our empirical analysis show that there is a negative and significant but not strong relation between productivity growth and employment growth in Turkey between 1961 and 2005.

Key Words: Productivity Growth, Employment, Productivity-Employment Relationship.

* Türkiye Ekonomi Kurumu’nun 11-13 Eylül 2006 tarihleri arasında düzenlemiş olduğu Uluslararası Ekonomi Konferansında sunulmuştur.

Nısfet UZAY, Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

1. GİRİŞ

Verimlilik, iktisadi sistem farkı tanımayan evrensel bir olaydır. Ülkenin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, ekonomik gelişmenin temel kaynağı verimlilik artışıdır. Verimlilik artışlarının düşük olduğu durumlarda, gelişme yavaşlamakta, durgunluk ve gerileme görülebilmektedir. Dolayısıyla verimlilik artışının, bir ülkenin büyümesi ve kalkınması açısından anahtar role sahip olduğu söylenebilir. Yani bir toplumun yaşam kalitesini yükseltebilmesi, verimliliğini artırabilme becerisine bağlıdır. Ancak yüksek verimlilik kendi başına bir amaç değil, sosyal gelişmeyi ve ekonomik temelleri güçlendiren bir araçtır.

Verimlilik artışları, teknolojik gelişme, fiziki ve beşeri sermaye birikimi, girişimcilik, kurumsal düzenlemeler gibi ekonomideki çok sayıda dinamik faktörün hem sonucu, hem de nedenidir. Yani, verimlilik ekonomideki birçok değişimden etkilenen, ama aynı zamanda bu değişimlerin kaynağı da olabilen sentez bir değişkendir.

Verimlilik artışları, büyüme ve kalkınma, rekabet gücü, enflasyon, sürdürülebilir kalkınma, gelir dağılımı ve istihdam düzeyi gibi birçok makro değişken üzerinde etkili olmaktadır. Verimlilikteki değişmelerin; hızlı ekonomik kalkınma, daha yüksek yaşam standardı, ödemeler dengesi, enflasyonun denetim altına alınması gibi pek çok ekonomik ve sosyal olayı büyük ölçüde etkilediği kabul edilmektedir. Verimlilik artışlarının üzerinde etki yaratabileceği makroekonomik değişkenlerden bir diğeri de istihdamdır.

Bir ülkenin hayat standardını artırabilmesi için, verimliliğini, rekabet gücünü ve istihdamını eşanlı olarak artırması gerekir (Corley, 2002: 266). Birçok gelişmekte olan ülke, bir yandan gelişmiş ülkelerle aralarındaki verimlilik farklarını kapamaya çalışırken, diğer yandan istihdamını artırmak zorundadırlar.

Verimlilik ve istihdam artışının bir arada gerçekleştirilmesi gelişmiş ülkeler açısından da önem taşımaktadır. Avrupa liderleri Avrupa Birliği'nde iktisadi büyümeyi hızlandırmak için Lizbon Stratejisi olarak adlandırılan gündem üzerinde görüş birliğine ulaşmışlardır (Cavelaars, 2005: 45). Avrupa Birliği'nin hedeflediği amaçlar arasında, hem verimliliği hem de istihdamı artırmak vardır.

Ancak birçok gazete makalesi, istihdam artmadan ekonomik büyümenin hızlanması anlamına gelen "işsiz büyüme"den güçlü verimlilik artışlarını sorumlu tutmaktadır (FRBSF, 2004:1). Bu görüşe göre, hızlı verimlilik artışı firmalara istihdamı artırmadan üretimi artırmaları imkânını vermektedir. Dolayısıyla verimlilik artışlarının istihdam kayıplarına yol açacağına dair yaygın bir korku vardır. Çalışmada verimlilik artışlarının istihdam düzeyi üzerindeki muhtemel etkileri teorik ve ampirik olarak araştırılmıştır.

Türkiye'de de verimlilik artışları gözlenmekle birlikte, işsizliğin ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkması, verimlilik artışlarının istihdama yansımadığını düşündürmektedir. Verimlilik ve istihdam artışının eşanlı olarak gerçekleşip gerçekleşmediği ve Türkiye'de verimlilik artışlarının istihdamı ne yönde etkilediği sorularına cevap aranması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada teorik olarak elde edilen bulgular, Türkiye açısından test edilerek, uzun dönemli büyüme potansiyelini kullanmak için verimlilik ve istihdam artışı arasında ortaya çıkan ters yönlü ilişkiyi azaltabilecek politika önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Verimlilik değişmelerinin istihdam üzerindeki etkilerine mikro ve makro açıdan olmak üzere iki farklı biçimde yaklaşılabılır. Mikro açıdan, sektörel düzeyde hatta firma bazında verimlilik artışı istihdam ilişkisi incelenebilir. Mikro düzeyde verimlilik artışları ve teknolojik yenilikler, diğer endüstriler küçülürken, bir endüstride üretim ve istihdamın genişlemesine yol açar (FRBSF, 2004:1). Yani verimlilik artışları imalat sanayiinde istihdam kayıplarına yol açsa bile, daha önce var olmayan endüstrilerin gelişmesiyle birlikte hem istihdam hem de çıktı artmaktadır. Bir anlamda yer değiştirme etkisi yaratmaktadır. Mikro düzeyde verimlilik artışının istihdam üzerindeki etkisi teknolojik değişmenin yönüne, rekabetçi mal ve hizmetlerin fiyatlarına ve talebin fiyat esnekliğine bağlıdır (Nordhaus, 2005: 13). Makro açıdan da, verimliliğin toplam istihdam ve ücret düzeyi üzerindeki etkileri araştırılabilir. Çalışmada verimlilik istihdam ilişkisine daha çok makro açıdan yaklaşılmıştır. Konunun çok yönlü ve kapsamlı olması, ayrıca konuyu analiz etmek için verilerin derlenmesinde yaşanan güçlükler nedeniyle araştırma ön çalışma olarak gerçekleştirilmiş olup, mikro düzeydeki detaylı analizler (özellikle konuyla ilgili sektörel sınamalar) daha sonraki çalışmaya bırakılmıştır.

Aşağıda öncelikle genel olarak verimlilik istihdam ilişkisi üzerinde durulmuş, daha sonra bu ilişkiyi etkileyen faktörlere bağlı olarak daha detaylı analizler yapılmıştır. Son bölümde ise, Türkiye’de verimlilik- istihdam ilişkisi araştırılmıştır.

2. VERİMLİLİK ARTIŞI İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Verimlilik artışı-istihdam arasındaki ilişki üzerine teorik bakış açısı, bir düşünce okulundan diğerine değişmektedir (Obadan and Odusula, 2000: 3). Klasik iktisatçılar, istihdam ve çıktı arasındaki ilişkinin işgücü girdisinden çıktıya giden tek yönlü bir ilişki olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Klasik büyüme modeli, işgücü ve teknik sürecin nihai belirleyenlerini açıklamada başarılı olamamıştır. Keynesyen teoride, çıktı ya da verimlilik ve istihdamın belirleyenleri toplam talep cinsinden tanımlanmıştır (Obadan and Odusula, 2000: 4). Neo-Klasik yaklaşımda ise, istihdam büyüme oranı (işsizlik), üretim (verimlilik) artış oranı için dışsal olarak kabul edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında, verimlilik artışı ve istihdam arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğu söylenebilir (Cavelaars, 2005: 46). Verimlilik artışları istihdamı etkileyeceği gibi istihdamdaki artışlar da verimlilik üzerinde etkili olacaktır. İstihdamdaki artış, bir kaç değişken aracılığı ile verimliliği etkileyecektir. Bunlardan biri, işgücünün azalan marjinal getirisidir. Üretimde kullanılan işgücü miktarındaki artış, diğer şartlar değişmezken, üretimde sermaye yoğunluğunu azaltacak, işgücü başına düşük marjinal üretime yol açacaktır. İkincisi, işgücü arasındaki yetenek farklılıkları nedeniyle ortaya çıkar. Marjinal işgücü, istihdam edilen işgücüne göre daha düşük yetenek düzeyine sahip olacaktır. Yani öncelikle en yetenekli işgücü istihdam edilecektir. Bu mantık çizgisine göre, düşük nitelikli işleri hızlandırmayı amaçlayan istihdam programları ve nakdi yardımlar ortalama işgücü verimliliğini azaltacaktır (Cavelaars, 2005: 46). Bunun tersine işgücü maliyetlerindeki artış (örneğin sigorta primlerindeki artış dolayısıyla) düşük nitelikli işgücü talebini olumsuz etkileyerek, ortalama işgücü verimliliğinin artmasına yol açacaktır. Dolayısıyla ortalama işgücü verimliliğinin artmasına yol açan faktörlerin, niteliksiz işgücüne olan talebi azaltabileceği söylenebilir.

Nedensellik ters doğrultuda da işleyebilir, yani işgücü verimliliğindeki artış da istihdamı etkileyebilir. Bu durumda etkinin yönü daha belirsizdir. İstihdam, verimlilik ve toplam çıktı birbirleriyle řu şekilde ilişkilendirilebilir: $Çıktı = İstihdam \times Verimlilik$

Bu eşitlik veri çıktı düzeyinin, ya yüksek verimlilik düşük istihdam ya da düşük verimlilik yüksek istihdam ile elde edilebileceği anlamına gelir (ILO, 2004: 79). Matematiksel özdeşliğin bir sonucu olarak, üretim artış oranı veri iken işgücü verimliliği ve istihdam artış oranı ters ilişkilidir. Bununla birlikte, üretkenlik arttıkça daha az işgücüne ihtiyaç duyulup duyulmayacağı sorusunun açık bir cevabı yoktur.

Verimlilik artışlarının istihdamla ilgili iki farklı değişken olan, çalışılan saatler ve işgücüne katılım üzerinde farklı etkiler yaratması beklenebilir (OECD, 2004: 28). Çalışılan saat başına verimlilik arttıkça işgücü başına çalışılan saat azalmaktadır. Bu durum yoğun eklentide işgücü sunumunun azalması olarak ifade edilmektedir (Bulutay, 2005: 6). Buna karşılık verimlilik artışı istihdamı da artırabilir. Bu durum yaygın eklentide işgücü sunumunun artması olarak ifade edilmektedir. Ancak ikinci etkinin güçlü olmadığı gibi istatistiki olarak da anlamlı olmadığı belirtilmektedir. OECD ülkelerinde birinci etki ikinci etkiden daha güçlü olduğu için, verimlilik artışları işgücü kullanımını azaltmıştır.

Gerçek yaşamda verimlilikteki değişmelerin istihdam üzerindeki etkisi daima aynı yönde olmamıştır (Bulutay, 2005: 5). Örneğin ABD’de 1970’lerde verimlilikte görülen yavaşlama istihdamı artırmamıştır. Bununla birlikte aynı ülkede 1990’ların ikinci yarısında görülen verimlilik artışları istihdamı artırmıştır. Dolayısıyla istihdam yetersizliğinin nedeninin verimlilik artışı olduğunu savunan görüş daima geçerli olmayabilir (Bulutay, 2005: 6). Krugman (1994: 33) da, verimlilik artışı ve işsizlik arasında herhangi bir güçlü ilişkinin gözlenmesinin beklenmediğini ve verilerde de böyle bir ilişkinin varlığının görülmediğini belirtmiştir. Yani işsizliğin en düşük olduğu ülkelerde en düşük verimlilik performansının gözlendiği ya da en yüksek verimlilik performansının gözlendiği ülkelerin en yüksek işsizlik oranına sahip ülkeler olacağı yönünde herhangi bir veri bulunmadığını ileri sürmektedir.

İstihdam-verimlilik arasındaki ilişkiyi farklı yönlerden analiz etmeden önce, istihdam-verimlilik ilişkisine dair bir kaç noktaya dikkat çekilmelidir (ILO, 2004: 80):

1- Verimlilik artışının, istihdam düzeyini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemeyeceği çok çeşitli kaynakları vardır. Örneğin; ürün kalitesindeki artışlar, artan kapasite kullanımı, malzemenin etkin kullanımı iyi örgütlenme, işgücünün iyileştirilmesi ve eğitimi istihdam düzeyinde azalmaya yol açmaksızın verimliliği artıracaktır.

2- Pazar payında artışa, dolayısıyla endüstri ya da ülke düzeyinde istihdam artışına yol açan verimlilik artışı, rekabetçi firma ve ülkelerde istihdam azalmasını teşvik edebilir. Ancak bu yer değiştirme etkisidir.

3- Mekanizasyona dayalı verimlilik artışı işgücü talebini azaltabilir. Net istihdam etkisi piyasa talebi tarafından belirlenecektir. Yani çıktı birimi başına azalan işgücü talebinin, üretimdeki genişleme nedeniyle işgücü talebindeki artış tarafından dengelenip dengelenemeyeceğine bağlı olacaktır.

4- Verimlilik artışı dolayısıyla işgücü talebindeki bir azalma, yeni ürünlerin yaratılması ya da pazarın genişlemesinin bir sonucu olarak aynı ya da diğer sektörlerdeki işgücü talebindeki artışla dengelenebilir. Örneğin; tarımdaki mekanizasyon nedeniyle kırsal istihdamdaki azalma, imalat sanayi ya da hizmetlerdeki işgücü talebindeki artışla dengelenmiştir.

5- Verimliliğin istihdam üzerindeki pozitif etkilerine rağmen, işgücü verimliliği işsizliği ve işgücü dışında kalanları (çalışmak isteyip de çalışamayan) dikkate almadığından, verimlilik ölçümünün sosyal açıdan işgücünün etkin tahsisini ya da kullanımını göstermeyeceği unutulmamalıdır (Ark, 2004: 39). Artan verimlilik, yüksek ya da artan işsizlikle bir arada bulunabilir.

3. VERİMLİLİK-İSTİHDAM İLİŞKİSİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Verimlilik-istihdam arasındaki ilişkinin sermaye/emek bileşimindeki değişmelere, zamana, verimlilik artışlarının ortaya çıktığı sektöre bağlı olarak farklılık göstermesi beklenebilir.

3.1. Sermaye/Emek Bileşimindeki Değişmelere Bağlı Olarak Verimlilik- İstihdam İlişkisi

Verimlilik artışları yaparak öğrenme yoluyla içerilmemiş teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkabileceği gibi, yatırım mallarına dayalı olarak içerilmiş teknolojik gelişme sonucu da ortaya çıkabilir (Uzay, 2005: 39). Dolayısıyla verimlilik istihdam arasındaki ilişki, kullanılan teknoloji varsayımına dayalı olarak farklılık gösterebilecektir (Ladu, 2005: 39). Verimlilik artışlarının istihdam üzerindeki etkisi, kullanılan teknoloji varsayımına dayalı olarak, istihdam yaratma etkisi ve istihdamı ikame etkisi olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir.

1- Verimlilik Artışlarının İstihdam Yaratma Etkisi

Verimlilik artışlarının yaparak öğrenme sonucu ortaya çıktığı varsayıldığında, yüksek verimlilik istihdam artışını olumlu yönde etkileyebilecek iki sonucun ortaya çıkmasına yol açabilir (Uzay, 2005: 48):

a) Verimlilik artışı sonucu önce üretim bollaşacak, maliyetler düşecek ve gelir yükselecektir. Bu durum, malın fiyatının düşeceği (ki bu durum bireylerin nisbi gelirinin artması anlamına gelir) veya üretim faktörlerinin fiyatının artacağı anlamına gelir. Her iki durum da toplumsal refahı olumlu etkileyecek, tüketim, dolayısıyla yatırım ve istihdam artacaktır. Ancak talep, dolayısıyla çıktı verimlilik doğrultusunda genişlemezse, verimlilik ve istihdam arasında ters ilişkinin ortaya çıkması beklenebilir (Corley, 2002: 266).

Yeterli talep oluşturularak verimliliğin istihdam üzerindeki olumlu etkiler yaratabilmesi açısından, verimlilik ve ücret artışı arasındaki ilişki önem kazanmaktadır (ILO, 2004: 98). Gelirin emek lehine dağılımı, efektif talebi ve buna bağlı olarak da yatırımları artırmaktadır (Yentürk ve Onaran, 2003: 159). Verimlilik ve ücret artışı arasında birebir olmasa da, pozitif bir ilişki gözlenmektedir. Verimlilik artışlarının yavaş olduğu yıllarda reel ücret artışlarının da yavaş olduğu, verimlilik artışlarının hızlı olduğu yıllarda reel ücret artışlarının da hızlı olduğu görülmektedir (FRBSF, 2004: 2).

Bununla birlikte, verimlilik artışının yaşandığı dönemlerde ücretler bir gecikme ile büyüyebileceği gibi, verimlilik artışından daha az da büyüebilmektedir (ILO, 2004: 98). Bu durum Doğu Asya ülkelerinde gözlenmiştir. Ücret artışlarının sınırlanması, ihracat endüstrilerinin dış rekabet gücünü artırarak, zamanla dış pazar payının genişlemesine, böylece istihdam ve ücret artışlarının sürdürülmesini sağlamıştır. Doğu Asya ülkelerini kapsayan bir çalışmada, Çin, Kore ve Malezya'da verimlilik artışı ve reel ücret artışı arasında anlamlı ilişki görülmezken, Singapur, Tayvan ve Tayland'da ilişki pozitif çıkmıştır, yani reel ücretlerdeki artış verimlilik artışı ile pozitif ilişkili bulunmuştur (Storm ve Naastepad, 2005: 1080).

b) Verimlilik artışının ücretlere ya da mal fiyatlarına yansımaması durumunda, kârlılık artar. Neoklasik teorenin beklentisi, gelirin sermaye lehine dağılımının, yani kârlılıktaki artışın yatırım eğilimini artıracığıdır. Ayrıca büyümedeki artış firmaların getiri oranlarını artırarak, getirinin bugünkü değerini yükseltir. Dolayısıyla firmaların piyasaya girmesini teşvik edecektir (sermaye değeri etkisi). Bu durum durağan dengede yeni iş sayısını artırır, işsizlik oranını azaltır. Yani, büyüme oranı arttıkça piyasadaki iş imkânları da artmış olur. Verimlilik artışının istihdam üzerindeki pozitif etkisi ulusal düzeyde olmaktan çok endüstri düzeyinde önem kazanmaktadır (Cavelaars, 2005: 46).

2- Verimlilik Artışlarının İstihdamı İkame Etkisi

Verimlilik artışları sermaye yatırımlarına bağlı olarak da ortaya çıkabilir. Sermaye yatırımları; işgücü başına sermaye miktarını artırarak, yeni ve verimliliği daha yüksek makine ve teçizatın kullanılması ile verimliliği artırır. Yani teknolojik gelişme, verimlilik artışını belirleyen önemli unsurlardan biridir.

Teknolojik gelişmenin ürün ya da süreç yeniliği olarak ortaya çıkması durumunda istihdam üzerinde farklı etkiler yaratması beklenir. Ürün yeniliği durumunda, yeni iş imkânları yaratarak istihdamı artırabilir.

Ancak büyümeye bağlı olarak bilgidaki ilerleme ve bilgidaki ilerlemenin endüstriyel yeniliklere dönüşmesi sonucu ortaya çıkan süreç yeniliği, işin tamamlanması için gereken süreyi azaltarak iş imkânlarını olumsuz yönde etkileyecektir (Ladu, 2005: 12). Bu süreç Schumpeter'in deyimiyile "yaratıcı yıkım süreci" olarak adlandırılabilir. Bu durum hem işten ayrılma oranını, hem de yeni eleman alımını olumsuz yönde etkileyerek işsizlik düzeyini artırabilir. Dolayısıyla kısa dönemde verimlilik artışlarının istihdamı ikame edici etkilerinin varolduğu söylenebilir. Neo-Klasik teori teknolojik değişmelerin bu işsizlik etkisini kısa dönemli bir problem olarak görür ve uzun dönemde işgücü piyasasında denge, telafi edici mekanizmalarla otomatik olarak sağlanır (Ark, 2002).

Yaratıcı yıkım süreci, daha az üretken firmaların piyasadan ayrılacağı ve yeni ve daha üretken olanların belki farklı endüstrilerde, farklı sektörler ve farklı yerlerde bunların yerini alacağı anlamına gelir (ILO, 2004: 77). Kalkınma sürecinde işgücünün sektörler arası kayması şeklindeki yapısal değişme kaçınılmazdır ve yaratıcı yıkım sürecinin bir parçasıdır. Ekonomik büyüme yapısal değişme ile birlikte gerçekleşirken bir miktar yaratıcı yıkım süreci ortaya çıkacak ve gerileyen endüstrilerdeki eski işler yok olurken, genişleyen sektörlerde yeni iş imkânları yaratılacaktır (Landmann, 2004: 2). Postel ve Vinay yaptıkları çalışmada, kısa dönemde istihdam açısından yaratıcı yıkımın gözlemlendiğini ortaya koymuşlardır (Ladu, 2005: 9).

Kullanılan teknoloji varsayımına bağlı olarak verimliliğin istihdam yaratıcı veya istihdamı ikame edici etkilerinin ortaya çıkması mümkündür. Eğer toplam düzeyde verimlilik artışlarının istihdamı ikame etkisi istihdam yaratma etkisinden fazla ise, verimlilik-istihdam artışı arasında değiş tokuşa yol açacaktır (Storm and Naastepad, 2005: 1078).

Yukarıda özetlenmiş olan, verimliliğin kabul edilen teknoloji varsayımına dayalı olarak yarattığı sonuçlar ve bunların istihdamı nasıl etkileyeceğine ilişkin mekanizma Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Verimliliğin Teorik Faydaları: Ekonominin Telafi Edici Mekanizmaları

Verimliliğin Teorik Faydaları	Telafi Edici Mekanizmalar
Ürün fiyatlarında düşme	Verimlilik ürünlerin daha düşük maliyetle üretilmesine, dolayısıyla daha düşük fiyatlara yol açar. Bu durum tüketicinin reel gelirinde artış anlamına gelir ve ürün talebini artırır. Ancak bu döngü ürün fiyatlarının verimlilik kazançlarına, tüketicilerin ise fiyat değişmelerine artan talep yoluyla duyarlı olduğunu varsayar.
Artan ücretler	Üreticiler verimlilik kazançları ile artan kârların bir kısmını yüksek ücretlere dönüştürebilirler. Bu da satın alma gücünü artırır. Dolayısıyla sadece verimlilik artışının olduğu sektörlerde değil, istihdam artışını hızlandıracak bütün sektörlerde mal ve hizmetlere olan talebi artırır.
Artan yatırımlar	Yüksek verimlilik kazançlarının bir kısmı yeniden yatırılacak yüksek kârlar şeklini alacak ve daha fazla istihdam imkanlarının yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Burada kârların elde edildiği yer ile yeni yatırımların yapılacağı yer önem kazanmaktadır.
Genel istihdamdaki artış	Bazı endüstrilerde istihdamdaki azalmaya rağmen, yüksek reel gelire yol açan yüksek verimlilik, ürün talebinde kaymaya ve sonuç olarak istihdam artışına yol açabilir. Ancak ürün talebindeki artış, iç pazarla sınırlı olmayacaktır.
Yeni ürünler	Verimlilik artışları, süreç yeniliğinden olduğu kadar ürün yeniliğinden de kaynaklanır. Ürün yeniliği yeni ve iyileştirilmiş ürünlerin yaratılmasına, üretimin genişlemesine ve istihdam imkanlarının yaratılmasına yol açar. Süreç yeniliği ise, üretim etkinliğinde iyileşmelere yol açarak işgücünün yer değiştirmesine yol açabilir.

Kaynak: ILO, 2004: 81.

Çizelge 1, verimliliğin teorik faydalarını ve ekonomideki telafi edici mekanizmalar vasıtasıyla istihdama yansımalarını göstermektedir. Özetle, verimliliğin yarattığı teorik yararlar, bireylerin, piyasaların ve kurumların verdikleri tepkilere bağlı olarak verimlilik artışlarının istihdam üzerindeki etkileri ortaya çıkacaktır.

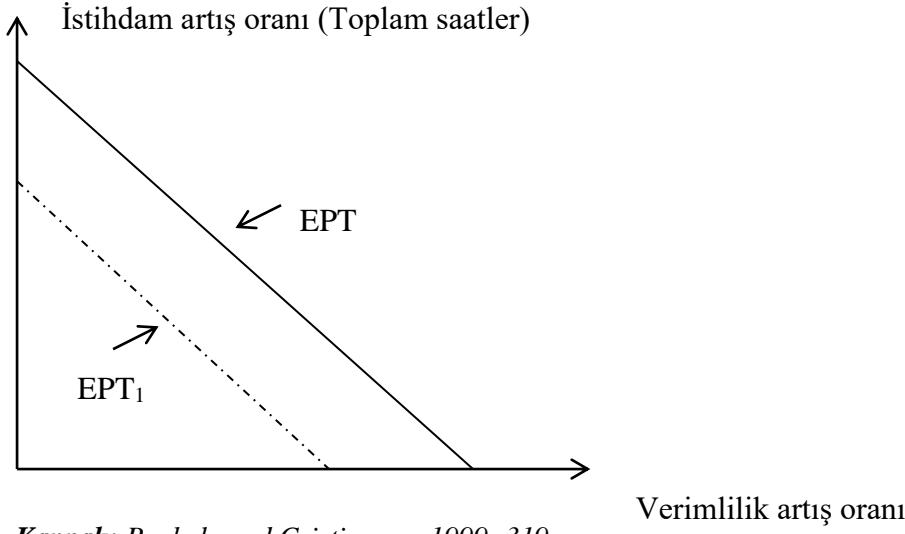
3.2. Zamana Bağlı Olarak Verimlilik-İstihdam İlişkisi

Verimlilik ve istihdam arasındaki ilişki önemli ölçüde zamana bağlıdır. İstihdam ve verimlilik artışı arasındaki ilişkinin analizinde kısa dönem ve uzun dönem ayrı ayrı ele alınmalıdır (ILO, 2004: 85). Kısa dönemde işgücü piyasası dengesizliği konjonktür hareketleri ile ilgilidir ve işgücü talebinin inelastik olduğu durumlarda ortaya çıkar. Uzun dönemde ise, işgücü arz ve talebi işgücü piyasası kurumları ve teknolojik değişme tarafından belirlenir (Ark, 2004: 54).

1- Kısa Dönemde Verimlilik- İstihdam İlişkisi

Verimlilik ve istihdam arasındaki ilişki hakkındaki endişelerin çoğu kısa dönemli değiş tokuşla ilgili genellemelere dayanmaktadır. Kısa dönemde, ekonomideki yapısal ve geçici değişmelerin bir sonucu olarak istihdam ve verimlilik arasında değiş tokuş mevcuttur. İstihdam ve verimlilik arasındaki değiş tokuş Şekil 1’de açıklanmıştır.

Şekil 1. Kısa Dönemde İstihdam-Verimlilik Değiş-Tokuşu

Kaynak: *Buchele and Cristiansen, 1999: 319.*

EPT (employment productivity trade off) doğrusu verimlilik artışı ve istihdam artışı arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koymaktadır (Buchele and Cristiansen, 1999: 321). EPT doğrusunun eğimi -1'dir ve her iki eksenini de dönemin çıktı büyüme oranında keser. Çıktı büyüme oranındaki bir azalma EPT doğrusunu sola kaydırır (EPT₁), hem istihdam hem de verimlilik artışını ters yönde etkiler¹ (Buchele and Cristiansen, 1999: 318). Üretim artışının istikrarlı olduğu dönemlerde, verimlilik artışı ve istihdam artışı arasındaki ilişki de istikrarlı olmuştur. Bir ülkenin EPT doğrusu üzerindeki durumu, o ülkenin işgücü piyasası kurumları ve sosyal refah politikaları ile yakından ilgilidir.

Kısa dönemde, işgücü piyasası konjonktür dalgalanmaları tarafından yönetilme eğilimindedir (ILO, 2004: 85). İstihdam ve verimlilik artışı arasındaki değiş tokuş, konjonktür dalgalanmaları esnasında ve biraz da orta vadede oldukça yaygındır. Konjonktür dalgalanmalarının önemli bir kısmında, hem istihdam hem de verimlilik artışı dalgalanma ile aynı yönlüdür; patlama dönemlerinde artarken durgunluk dönemlerinde azalır (ILO, 2004: 81). Ancak işgücünü ayarlarken ortaya çıkan maliyetler nedeniyle firmalar konjonktür dalgalanmalarına ani tepkiler veremeyebilirler. Yani yeni istihdam ya da işten çıkarmalar bir gecikme ile ortaya çıkar. Bu gecikme verimlilik artışının istihdama biraz ters bir şekilde yanıt vermesine yol açar. Daralma dönemlerinde verimlilik istihdamdan daha hızlı düşebilir, ya da iyileşme dönemlerinde verimlilik istihdamdan daha hızlı artar. Yani verimlilik artarken, istihdam duraklar veya azalır. Çünkü ekonomik iyileşme dönemlerinde işverenler iyileşmeden emin oluncaya kadar yeni işgücü alımı konusunda isteksiz olacaklardır.

Ampirik araştırmalar, Doğu Asya dışındaki geç sanayileşen ülkelerde verimlilik artışının bir değiş tokuşa yol açtığını ortaya koymuştur. Doğu Asya ülkelerinde “yüksek istihdam artışı, yüksek verimlilik artışı” ortaya koymaktadır. Yani bu ülkeler işgücü verimliliği ve istihdam artışı

¹ Buchele ve Christiansen (1999) tarafından 6 gelişmiş ülkeyi (Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Kanada ve ABD) kapsayan çalışmada üretim artışı yavaşladıkça verimlilikteki büyümenin azaldığı ve EPT doğrusunun sola kaydığını tespit etmişlerdir. Bu ülkelerde üç farklı zaman diliminde yüksek istihdam artışına sahip ülkelerin düşük verimlilik artışına sahip oldukları, yani EPT doğrusunun negatif eğimli olduğu ortaya konmuştur (Buchele and Cristiansen, 1999: 323).

arasındaki değiş tokuştan kaçınmayı başarmışlardır. Storm ve Naastepad (2005: 1078) tarafından 24 ülke için yapılmış olan regresyon analizi, istihdam ve verimlilik artışı arasında zayıf negatif bir ilişkinin olduğu ancak istatistik olarak anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Yüksek istihdam artışı ve yüksek verimlilik artışı ortaya koyan Doğu Asya lkeleri regresyon analizinden çıkarıldığında ilişkinin anlamlı hale geldiğini belirtmiştir. Doğu Asya lkelerinin bu farklılığı, uyguladıkları yatırım stratejilerine bağlanabilir.

İstihdam ve verimlilik artışı Afrika ve Latin Amerika bölgelerindeki gelişmekte olan ekonomilerde farklı yörünge izlemektedir. Bu ülkelerde verimlilik kazançları üzerine odaklanmak, düşük istihdam artışı için bir formül olarak algılanmaktadır (ILO, 2004: 121).

2. Uzun Dönemde Verimlilik- İstihdam İlişkisi

Verimlilik artışının istihdamı olumsuz etkileyeceği görüşünü eleştirenler bu görüşün bazı firmalar ya da endüstriler için doğru olabileceği ya da kısa dönemde gerçekleşebileceğini, ancak uzun dönemde istihdam düzeyi ve işsizliğin verimlilik artışından ziyade makroekonomik politikalar tarafından belirleneceğini iddia etmektedirler (Nordhaus, 2005: 13). Uzun dönemde işgücü piyasası kurumları, teknolojik değişim ve toplam talep politikaları işgücü arz ve talebinin belirlenmesinde önemli rol oynar (FRBSF, 2004: 2). Çünkü işgücü, ekonomideki yapısal değişmelere ayarlanmaya devam etmektedir. Uzun dönemde birçok ülkede verimlilik ve istihdam artışı arasında pozitif ilişki gözlenmektedir. Talepteki değişim zamanla ortaya çıkmakta, üretimdeki büyüme artmakta ve artan talebi karşılamak için yeni istihdam imkânları yaratılmaktadır. Teknolojik süreç ise, nihai olarak yeni piyasaların yaratılmasına ve genişlemesine yol açmaktadır.

Uzun dönemde gelir ve istihdam sadece talebe değil, arz faktörlerine (ekonominin sermaye stoğu, işgücü gibi) de bağlıdır (FRBSF, 2004: 2). Makro düzeyde, ekonomideki üretim faktörleri tam ve etkin kullanıldığında ulaşılan gelir düzeyi potansiyel GSYİH olarak adlandırılır.

Kısa dönem, veri üretim düzeyine ulaşmak için ihtiyaç duyulan işgücü sayısı üzerinde verimliliğin etkisini vurgularken; uzun dönem, işgücü verimliliğindeki bir artışın potansiyel GSYİH'yı artırdığını vurgulamaktadır (FRBSF, 2004: 2). İşgücü verimliliğindeki artış aynı düzey istihdamla daha fazla çıktı elde edilmesine izin verir, ancak firmalar için işgücü maliyetini azaltarak ve yeni endüstrilerin yaratılmasını teşvik ederek istihdamı artırabilir. Eğer yüksek verimlilik işgücünü daha az maliyetli hale getiriyorsa, firmalar istihdamı artırmayı krlı bulacaklardır. Yüksek istihdam ve verimlilik, potansiyel GSYİH'yı artıracaktır.

Verimliliğin kısa ve uzun dönem etkileri çelişkili görülebilir. Kısa dönemde verimlilik artışı ekonominin potansiyel GSYİH'nı artırır, ancak fiili GSYİH ardından hemen artmaz. Fiili GSYİH potansiyelden düşük olacaktır, yani negatif çıktı boşluğu ortaya çıkacaktır. Yatırım ve tüketim harcamalarını artırma negatif çıktı boşluğunun kapanmasına hizmet edecektir. Teknolojik yeniliklerin avantajlarından yararlanmak için yeni teēizat satın almaları, firmaların yatırım harcamalarını artırmalarını gerektirir. Düşük işgücü maliyetleri ise, krları ve hisse senedi fiyatlarını artırır. Genel refahtaki bu artış tüketim harcamalarını artırır. Kritik olarak ücretler ve fiyatlar ekonomide yeniden denge oluşacak şekilde ayarlanır. Bu ayarlamalar, fiili GSYİH'yı potansiyel GSYİH düzeyine yükselinceye kadar çıktı açığını azaltır.

Uzun dönemde verimlilik ve istihdam artışı için politika stratejisi, işgücünün

çoğunluğunun istihdam edildiği sektörlerde kapasite artırılmasını, ekonominin dinamik olarak büyüyen sektörlerine ise yatırım yapılmasını gerektirmektedir (ILO, 2004: 121). İşgücünün önemli bir kısmının istihdam edildiği sektörlerde odaklanmak geçici değiş tokuş ve uzun dönemli büyüme arasındaki boşluğu gidermek için bir yoldur. Bu durum hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından benzer öneme sahiptir.

Gelişmekte olan ekonomiler, bilgiyi elde eden ve içselleştiren stratejik sektörlerde yatırım yaparken, kayıtdışı ekonomi gibi geleneksel düşük verimliliğe sahip sektörlerde işgücü verimliliğini iyileştirmelidirler. İşgücünün baskın olduğu sektörler ve hızlı büyüyen sektörler arasında arz zincirinde ileriye ve geriye doğru bağlantıların oluşturulması anlamına gelir. Gelişmiş ekonomilerde ise, yeni teknolojilerin yaratılması için yenilik ve bilgi artışının ön planda olması gerekir. Bu durum işgücüne yeni pazarlara doğru genişleme imkânı verirken, gerileyen pazarlardaki işgücünün istihdamını sürdürülebilmesi anlamına gelir.

Uzun dönemli istihdam ve verimlilik ilişkisini araştıran az sayıda çalışma yapılmıştır ve bu ilişkiyi test eden çalışmalar ilişkinin var olup olmadığı, şekli ya da büyüklüğü üzerinde tam bir görüş birliğine ulaşmamışlardır. Ancak yapılan çalışmalardan elde edilen bulguların, kısa ve uzun döneme ilişkin beklentilere uyduğu görülmektedir.

Bu konuyu ilk araştıran çalışmalardan birinde Gordon (1995), işsizlik ve verimlilik artışı arasındaki pozitif ilişkinin tam anlamıyla geçici olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gali (1999) ise, verimlilikteki bir artışın başlangıç olarak ekonominin genel istihdam düzeyini azaltacağını, ancak istihdam üzerindeki etkilerin geçici olduğunu belirtmiştir (FRBSF, 2004: 3).

OECD ülkeleri için yapılmış olan bir çalışmada, OECD bölgesinde yoğun eklentide işgücü arzı ayarlamaları, verimlilik arttıkça toplam işgücü kullanımı azaldığından yaygın eklentiye göre daha güçlü bulunmuştur. Bu ülkeler için yapılan bir çalışmada verimlilik ve çalışma saatleri arasındaki korelasyon 26 ülke için yüksek istatistiki anlamlılığa sahipken, yüksek verimliliğe sahip grup arasında sıfır olarak gözlenmiştir (OECD, 2004: 28). Yüksek verimlilik düzeyine sahip OECD ülkeleri arasında işgücü kullanımının önemli ölçüde farklılık gösterdiği ve verimliliğe ilaveten birçok faktörün işgücü başına çalışma saatlerini etkileyebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Cavelaars (2005: 50), OECD ülkeleri için 1961–2000 döneminde verimlilik artışı ve istihdam artışı arasındaki ilişkiyi iki alt döneme (1961–80 ve 1981–2000) ayırarak incelemiştir. 1961–1980 döneminde istihdam artışı ve verimlilik artışı arasında anlamlı negatif ilişki gözlenirken, bu ilişki 1981–2000 döneminde görülmemektedir. Yani, verimlilik artışı ve istihdam artışı arasındaki negatif ilişkinin zamanla ortadan kalkabileceğini ifade etmektedir. Çalışmada; Anglo-Sakson ülkelerin (Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD gibi) yüksek istihdam artışı düşük verimlilik artışı yaşadıklarını, Güney Avrupa ülkelerinin (İtalya, İspanya, Portekiz gibi) yüksek verimlilik artışını düşük istihdam artışı ile birleştirdikleri görülmektedir. Japonya’da ise, 1960 ve 1970’lerde istihdam artışı ve verimlilik artışı birarada gerçekleştirilmiştir.

3.3. Verimlilik Artışlarının Ortaya Çıktığı Sektöre Bağlı Olarak Verimlilik-İstihdam İlişkisi

Verimlilik-istihdam arasındaki ilişki sektörel düzeyde de farklılıklar gösterebilmektedir. **Tarım sektöründe** ortaya çıkan gelişmeler verimlilik artışı ve istihdam arasında bir değiş tokuş

olduğunu ortaya koymaktadır. Burada ortaya çıkan değiş tokuş açıkça faktör ikamesi durumudur (Ark,2004: 88). Mekanizasyon imkânları, endüstriyel girdilerin kullanımı uzmanlaşmaya yol açmış ve üretim ölçeğini artırmıştır. Bu durum ülkelerarasındaki önemli farklılıklara rağmen, işgücü pahasına sermaye derinleşmesine yol açmıştır. Tarım sektöründeki işgücü kayıplarını dengeleyecek şekilde diğer sektörlerde genişleme etkisi ortaya çıkmamıştır.

Tarım sektöründe değiş tokuş, OECD, Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinde kuvvetli olmuştur. Yüksek verimlilik artış oranları istihdam aleyhine gelişmiştir. Ancak tarım sektöründe iş sayısının nisbeten düşük olduğu OECD ekonomilerinde, bu durumun toplam istihdam üzerindeki negatif etkisi sınırlı olmuştur (Ark,2004: 88). Doğu ve Güney Doğu Asya ülkeleri tarım sektöründeki verimlilik potansiyelini başarılı olarak artırırken, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri yapısal değişmeler sırasında önemli problemlerle karşılaşmışlardır.

Ancak gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektöründe faktör donanımı, faktör ikamesini engelleyen ucuz işgücüne doğru yönelmiştir. Tarım dışı sektörlerdeki imkânların yetersizliği de insanları kırsal kesimde geçimlerini kazanmaya zorlamaktadır. Bu bakımdan tarım sektörü işsizlik için bir güvence yaratmakta sıfır marjinal verimlilikte insanları istihdam etmektedir. Bu gelişmeler artan nüfus artışı ile birleştiğinde, tarımda istihdamın neden yüksek olduğunu açıklamaktadır.

İmalat sanayiinde kitle üretiminden esnek üretim sistemlerine geçiş bazı hizmet faaliyetlerinin (yönetim, muhasebe gibi) firma dışına kaymasına yol açmıştır. Bu eğilim istihdamın hizmet sektörüne kaymasına yol açmıştır. İşgücünden tasarrufun bir sonucu olarak işgücü verimliliği artmaya devam etmiştir. Modern yüksek verimliliğe sahip sektörlerde istihdam imkânları yaratılırken, düşük katma değere sahip sektörlerde emek yerine sermaye ikame edilmektedir. Yüksek verimlilik artış oranları yapısal değişmeyi teşvik etmekte ve bazı endüstrilerde önemli değiş tokuşa yol açmaktadır.

İmalat sanayi endüstrileri teknoloji kullanımlarına göre sınıflandırıldığında, ileri teknoloji kullanan sektörlerdeki verimlilik kazançlarının düşük ve orta teknoloji sektörlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Ark,2004: 76). ABD’de hızlı büyüyen imalat sanayi endüstrilerinde verimlilik artışlarının istihdam artışları ile beraber gittiği görülmektedir (Corley, Michie and Oughton, 2002: 265). Sekiz OECD Ülkesinde 1990–1998 dönemi için imalat sanayi yıllık işgücü verimliliğindeki artış oranı, çıktı büyüme oranı ve çalışılan saat rakamları imalat sanayiinde verimlilik ve istihdam artışı arasında değiş tokuş olduğunu göstermektedir (Michie and Oughton, 2002: 266). ABD dışında imalat sanayiinde, yüksek verimlilik artışına sahip ülkelerde çalışılan saatlerde önemli azalmaların olduğu görülmektedir. Düşük verimlilik oranına sahip ülkelerde çalışma saatlerindeki azalmanın da düşük olduğu görülmektedir. ABD ekonomisinin mukayeseli üstünlükleri devam ettirebilmesini sağlayan güçlü yanlarından biri, imalat sanayiinde verimlilik artışı sağlarken eşanlı olarak istihdamı da artırabilmesidir (Michie and Oughton, 2002: 274). Bu durum yüksek teknoloji endüstrilerin performansının bir sonucu olarak görülmektedir. Bu endüstrilerin toplam imalat sanayiine katkısı, düşük teknoloji endüstrilerin istihdamındaki negatif büyümeyi dengelemeye yetmektedir.

Yüksek teknoloji sektörlerde yüksek verimlilik artışı ve çalışılan saatlerde artış görülmekle birlikte, bu ülkelerde toplam düzeydeki verimliliğin düşük görülmesi, değiş tokuşun varlığın endüstriye özel olduğunu ortaya koymaktadır (Corley, Michie and Oughton,

2002: 266). Çünkü yüksek verimliliğe sahip endüstrilerde çalışma saatlerinde de artışın olduğu gözlenmektedir. Nordhaus (2005: 18), istihdamda önemli azalmalar görülmüş olmakla birlikte, en azından imalat sanayiinde verimlilikten korkulması gerektiğini ileri sürmektedir. Özellikle tekstil gibi bazı endüstrilerde istihdamda azalmanın gözlenebileceğini belirtmiştir. Bu çalışmada elde edilen ampirik sonuçlar, imalat sanayi verimliliğindeki artışın istihdamda bir azalmaya yol açacağı görüşünü reddetmektedir.

İmalat sanayi ile karşılaştırıldığında birçok ülkede **hizmet sektörü** verimlilik artışlarının gerisinde kalmıştır. Verimlilik paradoksu olarak adlandırılan bu gözleme göre, yapısal değişme teorilerinin öngördüğü gibi işgücü en üretken sektörlerle kaymamaktadır. Ancak düşük verimlilik oranlarına rağmen net istihdam artışına en fazla katkıda bulunan sektör hizmet sektörüdür. Hizmet sektöründe teknik özellikleri dolayısıyla istihdam ve verimlilik arasında önemli bir değiş tokuşun ortaya çıkması muhtemel değildir. Elbette hizmet sektöründe de işgücünden tasarruf edilebilir, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi birçok imkânı da peşi sıra getirmiştir (Uzay, 2001). Ancak bu sektörde verimlilik artışlarının gerçekleştirilmesi sınırlıdır. Hizmet sektöründe verimlilik artışı ve istihdam artışının birarada gerçekleştiği gözlenmektedir. Hizmet sektörü istihdamının artması ekonominin yüksek verimlilik düzeyine başarılı geçişini gösterebileceği gibi, demografik baskıların, sanayi ve hizmet kesiminde düşük verimliliğin yol açtığı düşük üretken endüstrilerde çalışan işgücünün geçişini de yansıtabilir.

3.4. Verimlilik-İstihdam İlişisini Etkileyen Diğer Faktörler

Veri teknoloji ve sosyal yeteneklerle, verimlilik ve istihdam artışı arasındaki ilişkinin işgücü piyasası düzenlemelerinin esnekliğini belirleyen kurumsal çevreye bağlı olduğu söylenebilir (Ark, 2004: 41).

İşgücü piyasası düzenlemelerine karşı olanlar, toplu pazarlık kurumları, istihdam düzenlemeleri ve gelir teminat ölçülerinin istihdam artışını azaltarak, işsizliği artıracaklarını iddia etmektedirler. Toplu pazarlık kurumları, bu kurumların olmadığı duruma göre ücret artışlarını yükselterek istihdam artışını baskılamaktadır (Buchele and Christiansen, 1999: 326). İstihdamın himaye edilmesi gelecekte işçinin işten çıkarılma maliyetini artırıyorsa, girişimci, istihdam konusunda daha isteksiz olacaktır.

Ülkelerarasındaki gelişme farklılıkları, teknolojik ve sosyal yeteneklerdeki farklılıklarla açıklanabilir. Teknolojik yetenekler, yeni teknolojileri benimseme ve uyarlamadır. Sosyal yetenekler ise, iki temel özellikten oluşur (Ark, 2004: 13): 1- İnsanoğlunun bireysel kapasitesi, yani beşeri sermaye, 2- Politik, ticari, sınaî ve finansal örgütler ve kurumlar. Sosyal yetenekler, ekonominin bazı önemli sektörlerinde istihdam artışı ve verimlilik arasındaki değiş tokuştan kaçınmak için anahtar bir rol oynar. Beşeri sermaye ve kurumsal faktörler, verimlilik-istihdam arasındaki ters yönlü ilişkiden kaçınmanın anahtar kavramlarıdır.

Ayrıca ülke içindeki firmaların düşük işgücü ücretlerinden yararlanmak amacıyla üretimlerinin bir kısmını ülke dışında gerçekleştirmek istemeleri (outsourcing) ve yatırımlarını ülke dışına kaydırmaları ya da işlerini taşeron firmalara yaptırmaları da verimlilik artışlarının istihdam yaratmamasının bir nedeni olabilir. Genellikle dış yatırımlar yoluyla ortaya çıkan istihdam kayıpları, ancak ülkeye gelen yatırımlarla dengelenebilir.

4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VERİMLİLİK VE İSTİHDAM

Verimlilik kazançlarının istihdamı nasıl etkileyeceği makroekonomik şartlara, endüstriyel yapıya ve firma özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilir (ILO, 2004: 96). Birçok gelişmekte olan ülkede önemli ölçüde işsizlik, eksik istihdam ve yoksulluk mevcuttur ve bu ülkelerde düşük gelirli faaliyetlerden yüksek katma değerli faaliyetlere doğru yavaş bir yapısal dönüşüm gerçekleşmektedir.

Buradaki temel soru, gelişmiş ülkeler için uygulanan analizin, işgücü fazlası ve çeşitli kurumsal eksiklerin olduğu gelişmekte olan ülkelere de eşit derecede uygulanıp uygulanamayacağıdır. Gelişmiş ülkelere uygulanan analizin, gelişmekte olan ülke(GOÜ)lere de uygulanabileceği ifade edilmektedir (ILO, 2004: 96). Ancak bu ekonomilerin kazanç elde etmelerini sınırlayan kurumlar, şartlar ve piyasalarda yetersizlikler vardır (ILO, 2004: 121). Dolayısıyla GOÜ’lerde bireylerin ve kurumların verimlilik artışına gösterecekleri tepkiler farklı olabilir. Çizelge 2, verimliliğin teorik yararlarına karşı, GOÜ’de ekonominin telafi edici mekanizmalarının nasıl işleyebileceğini göstermektedir.

Çizelge 2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Verimlilik Artışı ve Telafi Edici Mekanizmalar

Verimlilik Artışının Teorik Yararları	Gelişmekte Olan Ülkelerde Telafi Edici Mekanizmalar
Ürün Fiyatlarında Düşme	Verimlilik artışları düşük ürün fiyatlarına yol açabilse de, bu durum tüketicilerin ve işletmelerin taleplerinde artışla sonuçlanmayabilir. İlk olarak kullanıcı ve alıcı endüstriler daima gelişmekte olan ekonomide mevcut olmayabilir ki bu durum arz zincirindeki endüstrilerden talep artışının kapsamını sınırlar. İkincisi birçok gelişmekte olan ekonomilerde düşük büyüme oranları, tüketici talebinin fiyat değişmelerine duyarlılığının düşük olabileceği fikrini vermektedir. Bu durum da ilave istihdam imkânları ile sonuçlanmayacaktır.
Artan Ücretler	Başlangıç olarak ücretlerdeki bir artış verimlilik kazançlarından daha küçük olacaktır ve özel yeteneklere sahip bireyler için gözlenebilir. Bu sınırlara dayalı olarak, ilave iş imkânlarını hızlandıracak yeterli talep artışı ortaya çıkmayabilir.
Artan Yatırımlar	Verimlilikten elde edilen kazançlar daima yeniden yatırımlara dönüşmeyebilir. Kârlar tüketilebilir ya da genellikle yerel ekonominin dışında diğer girişimlere yeniden yatırılabilir. Ayrıca firmalar yeniden yatırım yaptıklarında, rekabet gücünü artırmak için genellikle sermaye yoğun/emek tasarruf eden teknolojileri tercih edebilirler.
Yeni ürünler	Gelişmekte olan ülkelerde yeni teknolojilerin önemli bir kısmı ithal edildiğinden, yeni ürün yenilikleri ile ilgili olan istihdam kazançlarından yararlanamazlar. Gelişmekte olan ekonomiler başlangıç olarak teknolojiyi yaratan değil taklit edenlerdir. Ayrıca teknolojilerin önemli bir kısmı gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelerde olgunluğa ulaştıktan sonra gelmektedir, böylece temel olarak süreç yenilikleri ile ilgili negatif istihdam etkilerini hissetmektedirler.

Kaynak: ILO, 2004: 97.

GOÜ’de telafi edici mekanizmalar incelendiğinde, verimlilik artışlarının istihdam yaratmasının son derece güç olduğu görülmektedir. Çizelge 2’den, istihdamın yeterince artırılmamasından verimlilik artışlarının sorumlu olduğu sonucu çıkmamakla birlikte, verimlilik artışlarının GOÜ’de neden istihdam yaratmadığı açıkça görülmektedir.

5. TÜRKİYE’DE VERİMLİLİK ARTIŞI-İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Türkiye’de özellikle 2001 krizinden sonra verimlilik artışlarının istihdama yansımadağı, istihdam yaratmayan büyüme (işsiz büyüme) durumunun ortaya çıktığı sıkça vurgulanan bir konu olmuştur. Makroekonomik bir iyileşme süreci yaşanmış ve işgücü verimliliği artmış olmasına rağmen, istihdamda yeterince artış sağlanamamıştır. Çizelge 3, işgücü verimliliğindeki değişimleri ve istihdama ilişkin farklı oranları sunmaktadır.

Çizelge 3. Türkiye’de Yıllar İtibariyle İşgücü Verimliliği Endeksi ve İstihdama İlişkin Göstergelerin Gelişimi (1988–2005)

Yıllar	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşgücü Verimliliği Endeksi (1997=100)
1988	52,6	8,4	57,5	80,2
1989	53,1	8,6	58,1	79,1
1990	52,1	8,0	56,6	84,9
1991	52,3	8,2	57,0	82,3
1992	51,2	8,5	56,0	86,5
1993	47,5	8,9	52,1	98,3
1994	50,0	8,6	54,6	85,9
1995	50,0	7,6	54,1	89,5
1996	50,2	6,6	53,7	93,0
1997	49,0	6,8	52,6	100,0
1998	49,2	6,9	52,8	100,4
1999	48,7	7,7	52,7	94,5
2000	46,7	6,5	49,9	101,8
2001	45,6	8,4	49,8	94,4
2002	44,4	10,3	49,6	102,7
2003	43,2	10,5	48,3	109,7
2004	43,7	10,3	48,7	116,0
2005	43,4	10,3	48,3	120,3

Kaynak: www.dpt.gov.tr

İşgücü verimliliği endeksi artmış olmakla birlikte, istihdama ilişkin rakamlarda olumlu iyileşmelerin ortaya çıkmadığı gözlenmektedir. Özellikle verimlilik artışlarının önemli bir kısmı imalat sanayiinde gerçekleştirilmiştir. İmalat sanayi içinde ise, yüksek ve orta teknoloji sanayilerin düşük teknoloji sanayilere göre daha üretken olduğu ve verimlilik artış oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Taymaz ve Suiçmez, 2005). Dolayısıyla imalat sanayi işgücü verimliliğindeki bu artışların istihdamı olumlu etkilemesi beklenebilir. Ancak imalat sanayi içerisinde düşük teknoloji sanayilerin ağırlığını koruması, hem verimlilik artışlarının sınırlı kalmasına yol açmakta, hem de istihdamın yeterince artırılmamasına neden olmaktadır. Özellikle 2002 yılından sonra işgücü verimliliğindeki artışa rağmen, istihdam oranının gerilediği, işsizlik oranının ise arttığı görülmektedir.

Zaman içerisinde işgücü verimliliği artmakla birlikte istihdam oranının sürekli olarak gerilemiş olması “Türkiye’de emek verimliliğinde görülen artışlar istihdam yetersizliğinin bir nedeni olabilir mi” sorusunu akla getirmektedir. Teorik olarak beklenen, kısa dönemde verimlilik artışları istihdamı olumsuz etkilese bile, uzun dönemde istihdamı artıracaktır. Türkiye’de 2002 yılından sonra verimlilik endeksinin istihdam endeksi üzerinde seyrediyor olması verimlilik artışlarının istihdam yaratmadığını doğrulamaktadır. Ancak Türkiye’de yetersiz istihdam

imkânlarını sadece verimlilik değışmeleri ile açıklayabilme imkânı yoktur (Bulutay, 2005: 7).

Türkiye’de istihdam yaratmayan büyümenin hangi durumdan kaynaklandığını belirlemek, verimlilik artışlarının istihdamı neden olumlu etkilemediğini ortaya koymak, işsizliği azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye’de verimlilik artışlarının istihdama yol açmamış olmasının muhtemel birkaç nedeni olabilir.

Verimlilik-istihdam arasındaki ilişkiyi etkileyen faktörlerden yola çıkarak Türkiye’de verimlilik artışlarının neden istihdam yaratmadığı araştırılabilir. Bunlar; kısa dönemde bu değışkenler arasındaki ilişkinin konjonktürel hareketlerden önemli ölçüde etkilenmeleri, verimliliğin yarattığı olumlu etkilere karşı telafi edici mekanizmaların ne şekilde işlediği ve işgücü piyasasına ilişkin kurumsal düzenlemelerdir.

Verimlilik artışlarının istihdama yol açmamış olmasının nedenlerinden biri, özellikle bu dönemden sonra hızlanan verimlilik artışları nedeniyle istihdamdaki büyümenin üretimdeki büyümenin bir süre için gerisinde kalmış olması olabilir (Ercan, 2006: 173). 2001 sonrası verimlilik artışlarına istihdam artışlarının eşlik etmemesi, kriz ortamından yeni çıkan işletmelerin geleceğe ilişkin duydukları endişe nedeniyle istihdamı hemen artırmak istememiş olmalarının da bir sonucudur. Genellikle daralma dönemlerinde verimlilik istihdamdan daha hızlı düşerken, genişleme dönemlerinde verimlilik istihdamdan daha hızlı artmaktadır.

İşletmelerin yatırım kararları da krizlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’nin iktisadi yönelim enketlerinde bu konuya ışık tutacak bilgiler bulunmaktadır. İşletmeler yatırımları çalışan başına verimlilik artışı sağlamak için yapacaklarını belirtmişlerdir (Ercan, 2006: 182). İstihdamdaki artış genel olarak 1994 krizinden sonra gerileme dönemine girmiştir. Kriz dönemlerinde işgücü verimliliğindeki dalgalanma istihdamdan çok daha hızlı ve yüksek oranlı olmuştur. İstihdamdaki artış çoğu zaman verimlilik artışlarının altında seyretmiştir.

Verimlilik artışlarının istihdama yansımamış olmasının bir diğer nedeni de, verimliliğin yarattığı olumlu etkilere karşı telafi edici mekanizmaların istihdam yaratacak şekilde işlememiş olmasıdır. Çizelge 4, verimlilik artışının teorik yararlarına karşı telafi edici mekanizmaların Türkiye’de ne şekilde işlediğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 4. Türkiye’de Verimlilik Artışı ve Telafi Edici Mekanizmalar

Verimlilik Artışının Teorik Yararları	Türkiye’de Telafi Edici Mekanizmalar
Ürün Fiyatlarında Düşme	Verimlilik kazançları ürünlerin fiyatlarında bir düşüşten ziyade yeni ürünler ve yüksek ürün kalitesi nedeniyle artışa yol açmıştır, 1981’den 1995’e talep artışı %21 olmuş, ancak istihdam artışları asgari olmuştur.
Artan Ücretler	1980–89 döneminde imalat sanayiinde verimlilik kazançları ortaya çıkmış, ancak bu sektörel ücret artışlarına yol açmamıştır. İmalat sanayiinde bu dönemde reel ücretler düşmüştür.
Artan Yatırımlar	Yatırımlar genellikle istihdam kazançlarına yol açmayan sermaye yoğun/emek tasarruf eden teknolojilere olmuştur.
Yeni ürünler	Yeni teknolojilerin çoğunluğu ithal edilmekte ve sadece negatif istihdam etkileri ortaya çıkmaktadır. Ürün yeniliğinin olduğu çok az durumda, önemli istihdam etkileri ortaya çıkmamıştır.

Kaynak: KARAÖMERLİOĞLU D. and H. ANSAL (2000), “Innovation and Employment in Developing

Countries” in M.Vivarelli and M.Pianta (eds.), **The Employment Impact of Innovation: Evidence and Policy** (London, Routledge)’dan aktaran ILO, 2004: 97.

Çizelge 4’den de görüldüğü gibi, Türkiye’de verimlilik artışlarının istihdam yaratıcı etkileri orataya çıkmamıştır. Türkiye’de fiyatlar aşağı doğru esnek olmadığından, ürün fiyatlarında düşme gerçekleşmemiştir. Ayrıca yeni ürünler ve yüksek ürün kalitesi nedeniyle, tam tersine ürün fiyatları artmıştır.

Türkiye’de verimlilik artışları, reel ücretlere de yansımamıştır. Emek verimliliği artarken reel ücretler azalmıştır. Verimlilik artışı ve reel ücretler arasındaki makas 2001 yılından sonra sürekli olarak açılmıştır. Türkiye’de sanayi sektörü işgücü verimliliği, 1999–2003 yılları arasında %27,8 artarken, birim ücret maliyeti %24 azalmıştır (Keyder, Sağlam ve Öztürk, 2004). Yani verimlilik artışı ücretlere yansımamıştır. Verimlilik artışlarının ücretlere yansımaması, talep artışını yani iç talebi yetersiz kılmakta, buna bağlı olarak da yatırım imkânlarını sınırlamaktadır. TCMB iktisadi yönelim anketlerine göre, özel sektörü yatırım kararından alıkoyan en önemli sebeplerin başında talep belirsizliği gelmektedir (Ercan, 2006: 182). Dolayısıyla enflasyonu düşürmek amacıyla ücretlerin baskılanması, istihdam imkânları yaratacak yeni yatırımların yapılmasını da olumsuz etkilemektedir. Ancak düşük ücretler kârlılığı artırarak, yatırım eğilimini de artırabilir. Yentürk ve Onaran (2003) yaptıkları çalışma sonucunda Türkiye’de ücretlerdeki azalmanın yatırımları artırmadığı sonucuna ulaşmışlardır (Yentürk, 2003: 175).

Verimlilik artışları ücretlere yansımadığı gibi fiyatlara da yansımamıştır. Nordhaus (2005) tarafından yapılan çalışmada verimlilik artışının sağlandığı sektör gruplarında, birim üretim başına işgücü maliyetlerinin azalmasıyla birlikte fiyatlarda da aşağı doğru bir eğilimin gözlemlendiği belirlenmiştir. Fiyatı düşen ürünün talebi artmış, dolayısıyla üretim ve istihdam artmıştır. Yani verimlilik artışı işgücü lehine olmuştur. Ancak bu tür ilişkinin gözlemlendiği sektörler, teknoloji ve bilişim alanındaki gelişmelerin ortaya çıktığı faaliyet alanlarıdır.

Ücretlere yansımamış olan bu verimlilik artışı dış piyasalarda rekabet gücünün kazanılması açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Türk Lirasının değer kazanmasıyla birlikte uluslararası pazarlarda rekabet gücünü kaybetme tehlikesi ile karşılaşan ihracatçılar, rekabet gücünü reel işgücü maliyetlerini düşürerek telafi etmişlerdir. 1999–2003 döneminde ticaret ortaklarımızda birim ücret maliyetinin %22 artması, maliyet açısından Türkiye’nin rekabet gücünü artırarak ihracatın artması ile sonuçlanmıştır.

Ancak verimlilik artışlarının ücretlere yansımaması, zamanla verimlilik artışlarının sürdürülebilir büyümeye dönüşmeyeceği ve verimlilik döngüsünden çıkılacağı anlamına gelecektir (Uzay, 2005: 13). Bir anlamda verimlilik artışlarının yaratacağı olumlu refah etkileri ihraç edilmiş olmaktadır.

Verimlilik artışlarının istihdama yansımamış olmasının bir diğer nedeni de, sermaye/emek oranında sermaye kullanımı lehine değişmelerdir. Türkiye’de emek yerine sermaye ikame edilmesinin bir nedeni, ücret düzeyinin yüksekliği olabilir. Teknolojik gelişme sermayenin işgücünün yerine geçmesi anlamına gelir ve istihdam edilen işgücünün niteliğini de önemli ölçüde değiştirir. Teknolojik gelişmenin doğal sonucu, sermaye-hasıla oranının artmasıdır

(Bulutay, 2005: 5). Türkiye’de sermaye-hasıla katsayısı² sektörler göre farklılık göstermekle birlikte, genel olarak artmıştır. Sermaye-hasıla katsayısı 1972 yılında 1,97 iken, 2000 yılında 3,01’e yükselmiştir (Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu, 2002: 81). İmalat sanayi sermaye hasıla oranının zaman içinde gerilemesi dikkat çekicidir.

Dolaysız yabancı sermaye ise, beklenen istihdam artışını yaratamamıştır. Bunun en önemli nedenleri, yabancı sermayenin daha çok ülkeye sıcak para, mülk alımı şeklinde gelmesi ve daha çok yatırımların hizmet sektörüne yönelmiş olması (Uygur, 2005) denilebilir.

A- Model

Verimlilik ve istihdam arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan yararlanılmıştır. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu;

$$Y=A K^{\beta} L^{1-\beta} \quad (1)$$

olarak ifade edilebilir. Denklemden Y çıktısı, A etkinlik parametresini (sermaye artırımına bağlı olmayan teknolojik süreç olarak yorumlanan), K sermayeyi, L işgücünü, β ise çıktının sermaye esnekliğini göstermektedir ($0<\beta<1$). Denklemin öncelikle doğal logaritması ve daha sonra zamana göre türevi alınırsa,

$$\log Y = \log A + \beta \log K + (1-\beta) L \quad (2)$$

$$y = a + \beta k + (1-\beta) l \quad (3)$$

Denklemden küçük değişkenler büyük değişkenlerdeki yüzde değişmeyi göstermektedir ($y=dY/Y$).

İşgücü miktarı L, çalışanların sayısı (N) ile işgücü başına düşen çalışma saati (H) çarpımına eşittir (Cavalears, 2005: 47): $L = N \cdot H$. Denklemin logaritmasını ve daha sonra zamana göre türevi alınırsa, $l = n + h$ olacaktır. Eşitlik (3) numaralı denklemden yerine konulduğunda,

$$y - n = -\beta n + \beta k + (1-\beta) h + a \quad (4)$$

denklemin elde edilir. İşgücü verimliliğindeki artış (işgücü başına çıktı cinsinden: $y-n$), istihdam artışı (n) ile negatif ilişkilidir. İşgücü verimliliği ve istihdam artışı arasındaki gözlenen ilişki sermaye birikiminden (k), işgücü başına çalışma saatlerinden (h) ve üretim etkinliğindeki bir değişmeden (a) etkilenebilir.

B- Yöntem

Türkiye’de verimlilik-istihdam ilişkisi, 1962–2004 dönemi için belirlenmeye çalışılmıştır. Modelde toplam faktör verimliliği yerine işgücü verimliliği rakamları kullanılmıştır. İstihdamla ilişkilendiriliyor olması dolayısıyla işgücü verimliliği rakamları tercih edilmiştir³. Özellikle çalışılan saat başına işgücü verimliliği rakamları kullanılmıştır. Böylece verimlilikteki artışın üretimden ziyade çalışma saatlerindeki azalmadan kaynaklanması engellenmeye çalışılmıştır. Çalışılan saat başına işgücü verimliliği rakamları ve işgücü başına çalışma saatleri “The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre,

² Sermaye hasıla katsayılarının yıllar itibarıyla gelişimi için bkz. Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu, 2002: 81.

³ Ancak işgücü verimliliği yerine toplam faktör verimliliğinin kullanıldığı durumlarda da istihdam ve verimlilik artışı arasındaki ters yönlü ilişki gözlenmiştir (Buchele and Christiansen, 1999: 318).

Total Economy Database, May 2006, <http://www.ggdc.net>" den alınmıştır. Sermaye birikimi için, sabit fiyatlarla sabit sermaye yatırımları kullanılmış ve veriler DPT'den alınmıştır.

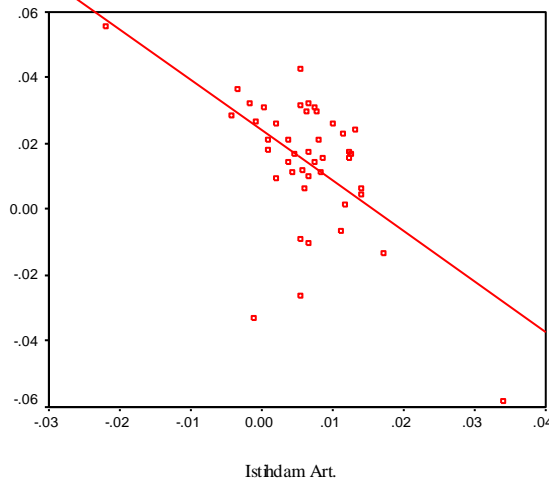
Modeldeki a değişkeni Türkiye için ihmal edilmiştir. Yapılan çalışmalarda a değişkeni yerine toplam yatırımlar içinde bilgi teknolojileri yatırımlarının payının kullanıldığı görülmüştür. Bilgi teknolojilerinin geçmişi Türkiye'de çok uzun olmadığı gibi, verilerin var olduğu yıldan itibaren bu payın yıllık değeri ortalama 2,2 civarında olup önemli değişimler göstermediğinden, ihmal edilmesinin önemli bir sapma yaratmayacağı düşünülmüştür.

Model, E-views ekonometri programı kullanılarak tahmin edilmiştir. Sabit sermaye yatırımlarının modele dahil edildiği temel denklemde 1964–2004 dönemi için veriler kullanılmıştır. Çalışma, Türkiye'de verimlilik artışı istihdam ilişkisini ortaya koymaya yönelik bir ön çalışmadır. Zaman serisi verilerinde karşılaşılan sıkıntı nedeniyle, sektörel düzeyde bu ilişkinin test edilmesi daha sonraki bir çalışmaya bırakılmıştır.

C- Bulgular

Türkiye'de 1962–2005 döneminde verimlilik artışı ve istihdam artışı arasındaki ilişki Şekil 2'de görülmektedir. Değişkenler arasında çok güçlü olmamakla birlikte anlamlı ve negatif bir ilişki gözlenmektedir.

Şekil 2. 1962–2005 Döneminde Türkiye'de Verimlilik Artışı-İstihdam Artışı İlişkisi

Şekil 2, verimlilik artışları ile istihdam artışları arasında çok kuvvetli olmamakla birlikte anlamlı ve negatif ilişkiye işaret etmektedir.

Türkiye'de verimlilik artışının istihdam üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla (4)' nolu eşitlik en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Model tahmini sonucu elde edilen bulgular, Çizelge 5'de özetlenmiştir.

Çizelge 5. Türkiye İçin Verimlilik- İstihdam İlişkisi Model Tahmini (1962–2004)

Model	Sabit	n	k	h	R ²	Düzeltilmiş R ²
1	0,024 (7,357)	-1,529 (-4,636)			0,33	0,32
2	0,0161 (6,415)	-1,253 (-5,460)	0,266 (7,098)		0,71	0,70
3	0,016 (6,323)	-1,306 (-5,468)	0,261 (6,85)	-0,402 (-0,842)	0,72	0,69

Not: t istatistikleri parantez içinde verilmiştir. Katsayılar %1 düzeyinde anlamlıdır.

Model, Türkiye’de verimlilik artışlarının yaygın eklentide işgücü arzını olumsuz etkilediğini, ancak yoğun eklentide işgücü arzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Yani, Türkiye’de verimlilik artışları işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilerken, çalışma saatleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

6. SONUÇ

Verimlilik artışının üzerinde etki yaratabileceği makro ekonomik değişkenlerden biri, istihdamdır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından verimlilik ve istihdamın eşanlı olarak artırılması önemlidir. Ancak son yıllarda birçok ülkede gözlenen eğilimler verimlilik artışlarına paralel olarak istihdam artışlarının gerçekleştirilemediği, hatta istihdam oranlarının gerilediğidir. Çalışmada verimlilik artışlarının istihdam düzeyi üzerindeki muhtemel etkileri teorik ve ampirik olarak araştırılmıştır.

Verimlilik çıktı/girdi olarak tanımlandığında, üretim artış oranı veri iken, işgücü verimliliği ve istihdam artış oranı ters ilişkilidir. Ancak verimlilik ve istihdam arasındaki ilişki bir kaç faktöre bağlı olarak farklılık gösterebilir. Verimlilik istihdam arasındaki ilişkinin, kabul edilen teknoloji varsayımına, zamana, verimlilik artışlarının ortaya çıktığı sektöre bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür.

Verimlilik artışları kısa dönemde istihdamda azalmaya veya işgücünün yer değiştirmesine yol açarken, uzun dönemde ürün talebi ve çıktı artışına bağlı olarak diğer sektörlerdeki kazançlarla kısa dönemli etkileri telafi etmektedir. Hızlı verimlilik artışının istihdam üzerindeki negatif etkisi zamanla yok olmakta, sadece gelir üzerindeki pozitif etkisi kalmaktadır. Ancak işgücü piyasasının yapısal değişmelere uyum sağlaması zaman almakta, ayarlama dönemi yavaş ve uzun olabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, verimlilik artışlarının teorik yararları istihdam artışına dönüşmemektedir. Türkiye’de de son yıllarda işgücü verimliliği, özellikle imalat sanayiinde artmakla birlikte, istihdamda önemli bir artışın yaratılmadığı gözlenmektedir. 2002 yılından sonra Türkiye’de verimlilik artışları istihdam yaratmamış olmakla birlikte, yetersiz istihdam imkânlarını sadece verimlilik değişmeleri ile açıklama imkânı yoktur. Verimlilik artışlarının Türkiye’de yeterli istihdam artışı yaratmamış olmasının muhtemel nedenleri şunlar olabilir:

1- İşletmelerin verimlilik artışlarına rağmen, kriz sonrası dönemde yatırımları ve istihdamı artırmak konusunda isteksiz olmaları,

2- Verimliliğin yarattığı olumlu etkilere karşı telafi edici mekanizmaların istihdam

yaratacak şekilde işlememiş olması,

3- Türkiye’de işgücü yerine sermaye ikame edilmeye başlanmış olmasıdır. Sermaye/hasıla oranındaki artış böyle bir gelişmeyi doğrulamakla birlikte, bu faktörün etkisinin henüz sınırlı kaldığı düşünülmektedir.

Türkiye’de verimlilik artışlarının istihdam artışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir ön çalışma yapılmıştır. 1962–2004 döneminde verimlilik artışları ve istihdam arasında güçlü olmamakla birlikte anlamlı ve negatif bir ilişki gözlenmiştir. Türkiye’de verimlilik artışları işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilerken, çalışma saatleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Ancak buradan verimlilik artışlarının istihdamı azalttığı yönünde bir sonuç çıkarmaktan ziyade, bireylerin ve kurumların verimlilik artışına gösterdikleri tepkilerin, Türkiye’de verimlilik artışlarının istihdam artışlarına dönüştürülememesine yol açtığı gibi bir sonuca ulaşmak daha doğru olacaktır.

Bu noktadan hareketle Türkiye’de verimlilik artışlarının istihdam yaratabilmesi için şunlar önerilebilir:

1-Verimlilik artışlarının nitelikli işgücüne olan talebi artırması beklendiğinden, işgücünün niteliğini artırmaya, yani beşeri sermayeyi geliştirmeye yönelik önlemler alınmalıdır.

2- Uzun dönemde verimlilik ve istihdam artışının birarada gerçekleşmesi için, işgücünün çoğunluğunun istihdam edildiği sektörlerde kapasite artırılmalı, ekonominin dinamik büyüyen sektörlerine yatırım yapılmalıdır. Verimlilikle birlikte istihdamda da artışın gerçekleştiği sektörler yüksek teknoloji sektörler olduğundan, bu sektörler için yatırımlara öncelik tanınmalı ve teşvik edilmelidir.

3- Kapasite kullanım oranlarının ve yatırımların artırılması için de, talebe yönelik belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yapılan çalışmalar Türkiye’de talep artışlarının ücretlerdeki artışla yakından ilişkili olduğunu gösterdiğinden, verimlilik ve reel ücret arasındaki farkın kısmen de olsa giderilmesi gerekmektedir. Bu farkın giderilmesi, verimlilik artışlarının ekonomide sürdürülebilir bir büyüme döngüsü yaratabilmesi açısından önemlidir.

4-İstihdamın artırılabilmesi için, işgücü piyasasına yönelik kurumsal düzenlemeler ve bunlara hız kazandırılması önem kazanmaktadır.

Verimlilikteki artışların istihdam yaratmadığı sürece sürdürülemez olduğu unutulmamalı ve bu konuya yönelik özellikle sektörel düzeyde ayrıntılı çalışmalar yapılmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ARK Bart Van (2002), “Understanding Productivity and Income Differentials Among OECD Countries: A Survey”, **The Review of Economic Performance and Social Progress Towards a Social Understanding of Productivity**, Volume 2, <http://www.csls.ca/repsp/repsp2.asp>, Erişim Tarihi: 25.05.2005.
- ARK Bart van (2004), **Productivity and Employment Growth: An Empirical Review of Long and Medium Run Evidence**, Background Working Paper for the World Employment Report, <http://ggdc.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/WorkPap/2004/200471/200471.pdf>, Erişim Tarihi: 12.02.2006.
- BUCHELE R. And J.CHRISTIANSEN (1999), “Employment and Productivity Growth in Europe and North America: The Impact of Labor Market Institutions”, **International Review of Applied Economics**, Vol.13, No: 3, pp.313-332.
- BULUTAY Tuncer (2005), **Türkiye’de Yüksek Öğrenimlilerde İşlendirme ve İşsizlik**, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, www.tek.org.tr, Erişim Tarihi: 14.01.2006
- CAVELAARS Paul (2005), “Has the Tradeoff Between Productivity Gains and Job Growth Disappeared”, **Kyklos**, Vol.58, No.1, pp.45–64.
- CEYLAN- ATAMAN Berrin (2006), “Türkiye’de 2000–2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Şubat, ss.93–107.
- CORLEY Marva, Jonathan MICHIE and Christine OUGHTON (2002), “Technology, Growth and Employment”, **International Review of Applied Economics**, Vol.16, No, 3, pp. 265- 276.
- FRBSF Economic Letter (2004), “The Productivity and Jobs Connection: The Long and Short Run of It”, Number 2004-18, July, pp.1-3, <http://www.frbsf.org/publications/economics/letter/2004/el2004-18.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2005.
- ERCAN Hakan (2006), “İstihdamsız Büyüme: Verimlilik Artışı mı, Yeni İş Yasası mı? Bir Ön Değerlendirme”, **Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam Kaynakları ve Etkileri**, Ed. Bilin Neyaptı, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara.
- ILO (2004), **World Employment Report 2004-05 Employment, Productivity and Poverty Reduction**, <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/wr04c2en.pdf>, Erişim Tarihi: 18.02.2006.
- KEYDER Nur, Yiğit SAĞLAM ve M.Kubilay ÖZTÜRK (2004), “Türkiye’nin Uluslararası Rekabet Gücü: Birim Ücret Maliyetine Dayalı Rekabet Endeksi ve Reel Kur”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Ağustos, ss.38–45.
- KRUGMAN Paul (1994), “Past and Prospective Causes of High Employment”, **Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review**, Fourth Quarter, pp.23-43, <http://www.kansascityfed.org/Publicat/econrev/pdf/4q94krug.pdf>, Erişim Tarihi: 13.05.2006.
- LADU Maria G. (2005), “Total Factor Productivity Growth and Employment: A Simultaneous Equations Model Estimate”, www.crenos.it/working/pdf/05-06.pdf, Erişim Tarihi: 12.03.2006.
- LANDMANN Oliver (2004), **Employment, Productivity and Output Growth**,

Employment Strategy Papers,
<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/publ/researchpap.htm>, Erişim Tarihi:
14.02.2006.

- NORDHAUS W. (2005), **The Sources of Productivity Rebound and The Manufacturing Employment Puzzle**, NBER Working Paper No.11354, May.
- OBADAN Mike I. and Ayodele F. ODUSOLA (2000), Productivity and Unemployment in Nigeria,
<http://www.cenbank.org/OUT/PUBLICATIONS/OCCASIONALPAPERS/RD/2000/ABE-00-10.PDF>, Erişim Tarihi: 12.03.2006.
- OECD (2004), **OECD Employment Outlook**, OECD, Paris.
- SAYGILI Şeref, Cengiz CİHAN ve Hasan YURTOĞLU (2002), **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972–2000**, DPT Yayını, Yayın no: 2665, Ankara.
- STORM Servaas and C.W.M. NAASTEPAD (2005), “Strategic Factors in Economic Development: East Asian Industrialization 1950–2003”, **Development and Change**, 36 (6), pp.1059–1094.
- TAYMAZ Erol ve Halit SUIÇMEZ (2005), **Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz** Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2005/4, www.tek.org.tr, Erişim Tarihi: 10.10.2005.
- UYGUR Ercan (2005), “Doğrudan Yabancı Yatırımı Beklerken”, **Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi**, Ed.Haluk ERLAT, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- UZAY Nısfet (2005), **Verimlilik ve Büyüme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- UZAY Nısfet (2001), “Bilgi Teknolojilerindeki Gelişme ve Verimlilik Artışı”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 25, ss.259–285.
- YENTÜRK Nurhan ve Özlem ONARAN (2003), “Düşük Ücretler Yatırımları Teşvik Ediyor mu? Türk İmalat Sanayiinde Bölüşüm ve Birikim İlişkisinin Analizi”, **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, Nurhan YENTÜRK, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- <http://www.ggdc.net>
- <http://www.dpt.gov.tr>
- <http://www.tuik.gov.tr>